

Μετάβαση των μαθητών με μαθησιακές δυσκολίες από το Δημοτικό στο Γυμνάσιο: Παιδαγωγική αντιμετώπιση, χρήση μεθόδων, τεχνικών και υλικών για την επίτευξη των στόχων του μαθήματος

Σιομπότη Μαρία, Εκπαιδευτικός Β/θμιας Εκπαίδευσης

Α΄. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στις μέρες μας, το ενδιαφέρον των εκπαιδευτικών επικεντρώνεται συχνά στις δυσκολίες μάθησης που αντιμετωπίζουν ορισμένα παιδιά στο σχολείο, οι οποίες προέρχονται από ποικίλες αιτίες. Απόρροια των δυσκολιών αυτών είναι και το φαινόμενο της «σχολικής αποτυχίας».

Ο όρος μαθησιακές δυσκολίες (ΜΔ) εμφανίζεται ως αθροιστική έννοια που παραπέμπει σε ένα πολύπλοκο και πολυδιάστατο «φαινόμενο», από το οποίο πλήττονται κάθε χρόνο πολλοί μαθητές. Είναι όρος "ομπρέλα" που καλύπτει διαφορετικές ομάδες του πληθυσμού με ανόμοια και ποικίλης μορφής χαρακτηριστικά. Ανάμεσα σε αυτές τις ομάδες συναντάμε ετερογένεια περιπτώσεων, όπως παιδιά με δυσκολίες λόγου και ομιλίας, με κινητικά προβλήματα, με προβλήματα ακοής ή όρασης, με νοητική υστέρηση, με αταξία μνήμης και σκέψης, με προβλήματα συμπεριφοράς, με συναισθηματική αστάθεια ή διάφορα προβλήματα υγείας. Για πολλούς, ο πληρέστερος ορισμός έχει δοθεί από την Εθνική Μικτή Επιτροπή για τις μαθησιακές δυσκολίες των Η.Π.Α το 1988: «Ο όρος μαθησιακές δυσκολίες αναφέρεται σε μια ανομοιογενή ομάδα διαταραχών που εκδηλώνονται σε μία ή περισσότερες από τις βασικές ψυχολογικές λειτουργίες που σχετίζονται με την κατανόηση ή τη χρήση της ομιλίας, της ανάγνωσης, της γραφής, του συλλογισμού ή των μαθηματικών ικανοτήτων, δηλαδή του γραπτού ή προφορικού λόγου». Οι διαταραχές αυτές είναι εγγενείς στο άτομο, αποδίδονται σε δυσλειτουργία του κεντρικού νευρικού συστήματος και μπορεί να εμφανίζονται καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του.

Με τις μαθησιακές δυσκολίες είναι δυνατόν να συνυπάρχουν προβλήματα αυτοελέγχου της συμπεριφοράς ή κοινωνικής αντίληψης και αλληλεπίδρασης, τα οποία από μόνα τους δεν συνιστούν μαθησιακή δυσκολία. Αν και οι μαθησιακές δυσκολίες μπορεί να εμφανίζονται μαζί με άλλες μειονεκτικές καταστάσεις, (όπως αισθητηριακή βλάβη, νοητική υστέρηση, συναισθηματική διαταραχή) ή με επιδράσεις εξωγενών παραγόντων, (όπως εξαιτίας ανεπαρκούς εκπαίδευσης, κοινωνικών ανισοτήτων, πολιτισμικών διαφορών) ωστόσο οι δυσκολίες αυτές δεν αποτελούν το άμεσο αποτέλεσμα αυτών των καταστάσεων ή της δράσης των προαναφερθέντων εξωγενών παραγόντων.

Η συχνότητα εμφάνισης των μαθησιακών δυσκολιών στη σχολική ηλικία

Είναι δύσκολο να προσδιοριστεί με απόλυτη ακρίβεια και σαφήνεια η συχνότητα εμφάνισης των μαθησιακών δυσκολιών. Το ποσοστό μπορεί να ποικίλλει από χώρα σε χώρα, γιατί επηρεάζεται τόσο από το γλωσσικό περιβάλλον που υπάρχει σε κάθε χώρα, όσο και από τα διαγνωστικά εργαλεία που χρησιμοποιούνται. Η συχνότητα των μαθησιακών δυσκολιών εξαρτάται κυρίως από τον ορισμό, τον οποίο υιοθετούν οι διάφοροι μελετητές και ερευνητές του προβλήματος. Επίσης, προσδιορίζεται από τον τρόπο, με τον οποίο γίνεται η προσέγγιση και η διερεύνησή τους, καθώς και από τα δείγματα που συλλέγονται μέσα από τις εμπειρικές έρευνες.

Σύμφωνα με τις επιστημονικές έρευνες, το 15-20% του μαθητικού πληθυσμού φαίνεται να αντιμετωπίζει περισσότερο ή λιγότερο κάποιο πρόβλημα ή μια δυσκολία σε κάποιο τομέα ή αντικείμενο της μάθησης. Η κλινική εικόνα των παιδιών με μαθησιακές δυσκολίες στη σχολική ηλικία είναι διαφορετική σε κάθε άτομο, ανάλογα με το είδος της δυσκολίας, την αιτιολογία, την ένταση, τα συμπτώματα, αλλά και με τον τρόπο που αντιδρά σε αυτήν το παιδί, η οικογένειά του, αλλά και ο κοινωνικός περίγυρος.

Τα αγόρια σε σχέση με τα κορίτσια έχουν τέσσερις φορές περισσότερες πιθανότητες να εμφανίσουν μαθησιακές δυσκολίες, και ιδιαίτερα δυσκολίες που σχετίζονται με τη λειτουργία του

νευρικού συστήματος, με τη συμπεριφορά και με τη μάθηση της γλώσσας (εμφανίζουν συχνότερα δυσλεξία, τραυλισμό, δυσορθογραφία, δυσαριθμησία, δυσλαλίες κλπ.), γιατί είναι πιο ευάλωτα σε προγεννητικές, περιγεννητικές και μεταγεννητικές βλάβες.

Εκτός από τις βιολογικές και περιγεννητικές επιδράσεις, σπουδαίο ρόλο σε αυτή τη διαφορά των δύο φύλων διαδραματίζουν οι επιδράσεις του περιβάλλοντος. Ξεκινούν από τη στάση των γονιών απέναντι στο παιδί (ανάλογα με το φύλο) και τελειώνουν μέσα από την εκπαιδευτική διαδικασία, που επιβραβεύει συμπεριφορά, η οποία ανταποκρίνεται περισσότερο στο «θηλυκό πρότυπο».

B. ΤΡΟΠΟΙ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗΣ

1. Μέθοδοι στηριζόμενες σε σύγχρονες αντιλήψεις αγωγής και εκπαίδευσης των παιδιών και ιδιαίτερα όσων εμφανίζουν κάποιες ιδιαιτερότητες στη μάθηση

Από το 1919, όταν η μέθοδος Montessori άρχισε να εφαρμόζεται σε Κέντρα Προσχολικής Αγωγής, τα οποία η παιδαγωγός ονόμασε «σπίτια του παιδιού», έχουν διατυπωθεί ποικίλες θεωρίες αγωγής και εκπαίδευσης των μαθητών προκειμένου να εφαρμόζεται κάθε φορά ο επιθυμητός διδακτικός στόχος (Ζιώγου-Καραστεργίου Σ., 1996).

Σύμφωνα με τη Μοντεσσόρι, είναι απαραίτητο να δώσουμε στο παιδί την ευκαιρία να αναπτυχθεί σύμφωνα με τους νόμους της φύσης. Η πολυαισθητηριακή διδακτική προσέγγιση μπορεί να εφαρμοστεί σε παιδιά με μαθησιακές δυσκολίες, καθώς έτσι μπορεί να χτιστεί η γνώση με ιδιαίτερα προσεκτικά σχεδιασμένες δραστηριότητες.

Η μέθοδος Fernald (1921) τόνισε ότι οι μαθητές με μαθησιακές δυσκολίες πρέπει να πιστέψουν στον εαυτό τους και να διδαχτούν με διαφορετικό τρόπο και ότι χρειάζονται την επιτυχία αλλά και την επανακινητοποίηση.

Η μέθοδος DISTAR (Direct Instruction System for Teaching arithmetic and Reading) επικεντρώνεται στα εξής:

- Ξεκάθαρη διατύπωση στόχων και συμπεριφορών,
- Η μαθησιακή διαδικασία ορίζεται από το δάσκαλο

Η μέθοδος Reading Recovery (1973) δημιουργήθηκε από τη M. Clay (1993) και έχει τα εξής βασικά σημεία:

- Αξιολόγηση εκπαιδευτικών αναγκών,
- Διδασκαλία του γραπτού λόγου ως «όλον»,
- Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα βρίσκεται σε απόλυτη αρμονία με τις επιλογές και τις εμπειρίες των μαθητών
- Αλληλοσεβασμός μαθητή και δασκάλου.

Στο ελληνικό σχολείο σήμερα εφαρμόζεται σχεδόν αποκλειστικά η μετωπική διδασκαλία που επιδιώκει να επιταχύνει τη μάθηση μεγιστοποιώντας την αποδοτικότητα του σχεδιασμού της διδασκαλίας. Οι δάσκαλοι είναι υπεύθυνοι για το τι θα μάθουν οι μαθητές και θεωρείται ότι ο προσεκτικός σχεδιασμός του αναλυτικού προγράμματος συμβάλλει στην επίδοση των μαθητών. Ευτυχώς όμως έχουν αρχίσει να γίνονται σημαντικά βήματα στη σχολική τάξη με τη χρήση των νέων τεχνολογιών. Διαθεματικά projects εφαρμόζονται χωρίς να απαιτείται υψηλό επίπεδο γνώσης ηλεκτρονικών υπολογιστών. Η συμμετοχή των παιδιών με ΜΔ σε τέτοια Projects τα ξενίζει αρχικά, στη συνέχεια όμως εξοικειώνονται και μπορούν να έχουν ενεργή συμμετοχή, χωρίς να χρειάζεται βέβαια να συμπληρώνουν όλα τα στοιχεία των φύλλων εργασίας. Αναλαμβάνουν έτσι πρωτοβουλίες μέσα στην τάξη και συχνά γνωρίζουν την επιδοκιμασία των καθηγητών και συμμαθητών τους. Τέτοια projects μπορούν να προσαρμοστούν κατάλληλα για αυτά τα παιδιά και να ενισχυθεί έτσι ο συντονισμός ματιού, χεριού και αυτιού.

Βασικοί στόχοι που πρέπει να τίθενται στην εκπαίδευση των μαθητών με ΜΔ είναι:

- Η σαφήνεια και η αμεσότητα του καθηγητή προς τους μαθητές του,
- Έμφαση σε λίγες και σημαντικές ιδέες κάθε φορά,

- Οργανωμένη παρουσίαση του περιεχομένου του μαθήματος,
- Αξιολόγηση και παροχή προαπαιτούμενης γνώσης,
- Εκτενής εξάσκηση και συχνές επαναλήψεις,
- Συνεχής ανατροφοδότηση,
- Χρήση στρατηγικών μάθησης,
- Καθοδήγηση και υποστήριξη,
- Συχνή αξιολόγηση εργασίας από τον ίδιο το διδάσκοντα.

Συνεργατική μάθηση (Collaborative learning)

Χρησιμοποιείται για εκμάθηση νέου υλικού, για να ενταχθούν καλύτερα στην τάξη οι μαθητές με ΜΔ, για ανάπτυξη των κινήτρων μάθησης, για ανάπτυξη ανώτερων δεξιοτήτων.

Καθώς η μάθηση είναι αλληλεπίδραση με άλλους χρειάζεται να δοκιμάσει κανείς στο τι μπορεί να πετύχει, όταν δουλεύει αυτόνομα και στο τι μπορεί να κάνει όταν συνεργάζεται με έμπειρα άτομα.

Τα οφέλη από τη συνεργατική μάθηση είναι πολλαπλά:

- Ανάπτυξη δεξιοτήτων,
- Βελτίωση κλίματος της τάξης-θετική αλληλεξάρτηση,
- Διευκόλυνση μαθητών με ΜΔ,
- Αύξηση ενεργητικής συμμετοχής της τάξης,
- Ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων,
- Ενίσχυση αυτοεκτίμησης,
- Τακτική αυτοαξιολόγηση του τρόπου λειτουργίας της ομάδας.

Οι δυσκολίες που μπορεί να προκύψουν είναι:

- Ορισμένοι μαθητές δε συμμετέχουν,
- Μαθητές με ηγετική προσωπικότητα επιβάλλονται,
- Ορισμένοι μαθητές δε συμπεριφέρονται με εποικοδομητικό τρόπο,
- Οι μαθητές με μέτρια επίδοση ωφελούνται περισσότερο από ομοιογενείς ομάδες.

Προϋποθέσεις για να επιτύχει η συνεργατική μάθηση:

- Να δοθεί προσοχή στους διδακτικούς στόχους, καθώς και στη σύνθεση της ομάδας,
- Να αλληλεξαρτώνται τα μέλη,
- Να τηρούνται οι βασικοί κανόνες συμπεριφοράς,
- Να υπάρχει υπευθυνότητα, σωστή επίβλεψη και καθοδήγηση από το διδάσκοντα,
- Να υπάρχει πάντα αξιολόγηση.

Σύνθεση ομάδων

Θα πρέπει να δημιουργηθούν μικρές ομάδες 2-4 ατόμων μέσα στην τάξη. Οι ομάδες αυτές θα πρέπει να είναι ετερογενείς ως προς το φύλο, την επίδοση και τα κοινωνικά χαρακτηριστικά των μαθητών. Η συμμετοχή των μαθητών με ΜΔ σε τέτοιες ομάδες ενισχύει την αυτενέργειά τους και τους απαλλάσσει από το αίσθημα του φόβου που πιθανόν να τους διακατέχει. Θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη οι προτιμήσεις των μαθητών κάθε φορά και η διαμόρφωση των ομάδων να γίνεται από το διδάσκοντα.

Επιλογικά

Καθώς η μετωπική διδασκαλία θεωρείται πια ξεπερασμένη, όχι μόνο για τους μαθητές με ΜΔ, αλλά για όλους τους μαθητές, χρειάζεται εμείς οι εκπαιδευτικοί να αλλάξουμε οπτική γωνία και να προσαρμοστούμε στα νέα δεδομένα. Ήδη το νέο ΔΕΠΣ αλλάζει προσανατολισμό στην εκπαίδευση. Η συνεκπαίδευση παιδιών με ΜΔ και παιδιών χωρίς προβλήματα είναι ο στόχος του αυριανού σχολείου. Με τη συμμετοχή τους στις ομάδες, τις αντιδράσεις των υπόλοιπων συμμαθητών τους και την καθοδήγηση των εκπαιδευτικών τα παιδιά αυτά θα μπορέσουν να νιώσουν ισότιμα μέλη της μικρής κοινωνίας του σχολείου.

2. Δημιουργία ευνοϊκών προϋποθέσεων εξέλιξης για την ανάπτυξη της προσωπικότητας του παιδιού
Το σχολείο είναι ο δεύτερος φορέας κοινωνικοποίησης μετά την οικογένεια. Συνεπώς έχει ως καθήκον όχι μόνο να μεταδώσει γνώσεις στους μαθητές, αλλά και να τους διαμορφώσει σε ολοκληρωμένες προσωπικότητες.

Στους μαθητές με ΜΔ τα πράγματα σε αυτόν τον τομέα δυσκολεύουν ακόμη περισσότερο, καθώς οι μαθητές αυτοί συχνά διακρίνονται από ανωριμότητα στη σκέψη ή έχουν πρόβλημα να δημιουργήσουν διαπροσωπικές σχέσεις.

Οι μαθητές αυτοί είναι κατά κανόνα εσωστρεφείς, με χαμηλή αυτοεκτίμηση, έχουν εισπράξει πολλές φορές την απόρριψη, με αποτέλεσμα να υστερούν σε πολλούς τομείς σχετικούς με την κοινωνική συμπεριφορά, την προφύλαξη από τους κινδύνους, την αυτονομία αλλά και την αυτοεικόνα τους.

Τα παιδιά, που δεν έχουν το έλεγχο της παρορμητικότητάς τους, αρχίζουν συχνά καυγάδες με τους συμμαθητές τους, λένε συχνά ψέματα, διακόπτουν ή παρεμβαίνουν απρόσκλητα σε παιχνίδια άλλων, δύσκολα περιμένουν τη σειρά τους σε παιχνίδια ή δραστηριότητες, με αποτέλεσμα να γίνονται το «μαύρο πρόβατο» για το σχολικό περιβάλλον.

Προκειμένου να παρέμβει ουσιαστικά ο καθηγητής, χρειάζονται διαδοχικά βήματα. Το τρίπτυχο σταμάτησε-σκέψου-πράξε είναι συχνά αποτελεσματικό χωρίς να έχει βέβαιη επιτυχία. Ο εντοπισμός του προβλήματος, η εξήγηση των συναισθημάτων από τον καθηγητή, καθώς και η κοινή επιλογή της καλύτερης λύσης είναι παράμετροι απαραίτητοι προκειμένου ένας τέτοιος μαθητής να ενεργοποιηθεί και να δημιουργήσει μία άρτια προσωπικότητα, αργά βέβαια αλλά σταθερά.

Η συμμετοχή των παιδιών με ΜΔ σε εξωσχολικές δραστηριότητες και κοινά δρώμενα κρίνεται επιβεβλημένη.

Οι σχολικές γιορτές είναι μια καλή ευκαιρία να δείξουν στους συμμαθητές τους ότι μπορούν να τραγουδούν καλά ή να απαγγείλουν ένα μικρό κομμάτι προκαλώντας έτσι την επιδοκιμασία τους.

Ένα πρόγραμμα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης ή Αγωγής Υγείας μπορεί να επιτύχει τα παρακάτω αποτελέσματα στους συγκεκριμένους μαθητές:

- Να τους φέρει σε επαφή με το φυσικό ή το πολιτισμικό περιβάλλον,
- Να αναλάβουν συγκεκριμένες πρωτοβουλίες εντασσόμενοι σε μία ομάδα μέσα στην οποία θα νιώσουν ισότιμα μέλη της,
- Να αναπτύξουν πνεύμα συνεργασίας, αλληλεγγύης και αλληλοβοήθειας,
- Να αποκτήσουν χρήσιμες γνώσεις, που θα ξεφεύγουν από τα στενά όρια του σχολικού προγράμματος,
- Να υποδυθούν ρόλους σε ένα παιχνίδι ρόλων με μάσκες που θα τους βοηθήσουν να εκφράσουν συναισθήματα και απόψεις, χωρίς να νιώθουν ότι θα τύχουν αντικείμενο χλευασμού.

Το ανέβασμα μια θεατρικής παράστασης, εγχείρημα πολύ δύσκολο αλλά όχι ανέφικτο, θα βοηθούσε αυτά παιδιά αυτά να ξεπεράσουν τις όποιες αναστολές τους να εμφανιστούν σε κοινό και θα τους έδινε τη χαρά της δημιουργίας.

Η μεγάλη δυσκολία αφορά τα παιδιά με αυτισμό σε διάφορα στάδια. Στην περίπτωση αυτή τα παιδιά δεν μπορούν να εκφράσουν τα συναισθήματά τους, δεν υπάρχει σωματική επικοινωνία, με αποτέλεσμα η προσέγγιση να είναι πολύ δύσκολη είτε από τους καθηγητές είτε από τους συμμαθητές τους (Wallis Cl., 2006). Στα διαλείμματα ο εφημερεύων καθηγητής θα πρέπει να έχει ιδιαίτερα στραμμένη την προσοχή του στα παιδιά αυτά, καθώς δεν εντάσσονται σε παρέες και παραμένουν μοναχικά καθ' όλη τη διάρκειά τους. Είναι σκόπιμο λοιπόν να παρέμβει διακριτικά ο καθηγητής και να φροντίσει να φέρει σε επαφή τα παιδιά αυτά με τα υπόλοιπα.

Το μάθημα των καλλιτεχνικών θα μπορούσε να βοηθήσει ουσιαστικά τα παιδιά αυτά. Η ενασχόληση με το ψηφιδωτό, η ζωγραφική, η κεραμοπλαστική, η κατασκευή μάσκας μπορούν να αυξήσουν την προσοχή τους, να τα κάνουν πιο υπομονετικά, πιο ελεύθερα και περισσότερο ευφάνταστα.

Ακόμη και οι μαθητές με ιδιαιτερότητες έχουν δικαίωμα στη συνεκπαίδευση και την ισότιμη μεταχείριση, προκειμένου να γίνουν συνειδητοποιημένοι πολίτες της κοινωνίας μας.

3. Προσαρμογή και οργάνωση του σχολικού περιβάλλοντος

Τα παιδιά που μεταβαίνουν από το Δημοτικό στο Γυμνάσιο εκ των προτέρων αντιμετωπίζουν το νέο σχολικό περιβάλλον με φόβο και δέος. Συχνά και οι ίδιοι οι γονείς επιτείνουν αυτά τα συναισθήματα, τονίζοντας συνεχώς ότι τα πράγματα θα δυσκολέψουν και ότι οι καθηγητές είναι πολύ αυστηρότεροι από τους δασκάλους.

Τα προβλήματα είναι ακόμη μεγαλύτερα όταν οι μαθητές παρουσιάζουν ΜΔ για διάφορους λόγους, όπως:

- Δυσλεξία,
- Νοητική ανωριμότητα,
- Διαταραχή ελλειμματικής προσοχής-υπερκινητικότητα,
- Αυτισμό.

Οι μαθητές αυτοί είναι βέβαιο ότι έχουν γνωρίσει στα χρόνια του Δημοτικού Σχολείου πολύ συχνά την απόρριψη ή και το χλευασμό από τους συμμαθητές τους ή ακόμη και από ορισμένους δασκάλους. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να έχουν χαμηλή αυτοεκτίμηση και αποδοτικότητα.

Αν η διάγνωση των ΜΔ έχει γίνει έγκαιρα, τότε ο μαθητής και η οικογένειά του έχουν γνώση του προβλήματος, με αποτέλεσμα να είναι ενήμερο το σχολείο.

Το περιβάλλον του Γυμνασίου που είναι πρωτόγνωρο και όχι οικείο για τα παιδιά αυτά, θα πρέπει να προσαρμοστεί και να οργανωθεί με τέτοιο τρόπο, ώστε να τα βοηθήσει να το αγαπήσουν.

Αρχικά ο Διευθυντής θα πρέπει να έχει διαδοχικές συναντήσεις με την οικογένεια, προκειμένου να ενημερωθεί λεπτομερώς για τα προβλήματα των παιδιών, τόσο στη μάθηση όσο και στη συμπεριφορά, καθώς και για τις ενδεχόμενες αιτίες που τα προκαλούν. Έτσι, θα μπορέσει να διαμορφώσει μία ολοκληρωμένη γνώμη για την κάθε προσωπικότητα που είναι μοναδική.

Θα ακολουθήσουν παιδαγωγικές συνεδριάσεις με το σύλλογο των καθηγητών, προκειμένου να υπάρξει ενημέρωση, χωρίς να θίγεται βέβαια το ιατρικό απόρρητο ή το οικογενειακό περιβάλλον του κάθε μαθητή. Καλό θα ήταν βέβαια αν υπάρχει καθηγητής με ειδικευση στην ειδική αγωγή να αναλάβει εκείνος να σκιαγραφήσει την προσωπικότητα του κάθε παιδιού. Δυστυχώς οι περισσότεροι εκπαιδευτικοί δεν είναι αρκετά ενημερωμένοι στο θέμα των μαθητών με ΜΔ, με αποτέλεσμα να μην μπορούν να εξηγήσουν συγκεκριμένες συμπεριφορές. Ευτυχώς όμως τα τελευταία χρόνια η ειδική αγωγή έχει αρχίσει να μπαίνει και στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση με προγράμματα εξειδίκευσης και σεμινάρια.

Το σημαντικό σε αυτές τις παιδαγωγικές συνεδριάσεις είναι να γίνει κατανοητό από τους καθηγητές όλων των ειδικοτήτων ότι τα παιδιά αυτά δεν είναι οι «τεμπέληδες» μαθητές, αλλά παιδιά με ΜΔ που απαιτούν λύσεις και αποτελεσματική αντιμετώπιση.

Θεωρείται δεδομένο ότι κάθε σχολείο Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης θα πρέπει να είναι εξοπλισμένο με ράμπες ή ανελκυστήρες για παιδιά που παρουσιάζουν και κινητικά προβλήματα.

Με την έναρξη των μαθημάτων τα παιδιά με ιδιαιτερότητες γίνονται εύκολα αντιληπτά από τους συμμαθητές τους και δυστυχώς προσβάλλονται με απαξιωτικές εκφράσεις από ορισμένους. Δεν είναι σπατάλη χρόνου λοιπόν να γίνει μία εκτενής συζήτηση στην τάξη με τους υπευθύνους των τμημάτων σχετικά με τη συμπεριφορά που θα πρέπει να επιδεικνύουν οι μαθητές είτε στο διάλειμμα είτε στο μάθημα χωρίς να προσωποποιείται το θέμα σε καμιά περίπτωση. Ένας αποδοτικός τρόπος είναι να διηγηθούμε στα παιδιά μια ιστορία και να τα βάλουμε να μιλήσουν τα ίδια για τα αισθήματα και τη στάση τους απέναντι στον ήρωά μας που θα έχει ιδιαιτερότητες. Ένας άλλος τρόπος είναι να υπογραφεί μέσα στην τάξη ένα είδος συμβολαίου από τον καθηγητή και τους μαθητές με συγκεκριμένους όρους και συνέπειες για την παραβίασή τους.

Δεν είναι καθόλου άσκοπο επίσης ο καθηγητής να τονίζει με κάθε αφορμή ότι ο σεβασμός στα άτομα με ιδιαιτερότητες είναι ένδειξη πολιτισμού.

4. Συγκεκριμένες προσαρμογές για τους μαθητές με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες μέσα στην τάξη

Συγκεκριμένες στρατηγικές μπορούν να χρησιμοποιηθούν μέσα στην τάξη για μαθητές με

ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες ανάλογα με τα προβλήματα των μαθητών, αλλά και τους διδακτικούς στόχους που τίθενται κάθε φορά από τον διδάσκοντα. Πιο αναλυτικά:

Για την αντιμετώπιση των προβλημάτων γραφής χρειάζεται χρόνος και κόπος από τον καθηγητή. Επειδή οι μαθητές αυτοί (οι φτωχοί συγγραφείς) δεν ξέρουν τι να γράψουν από όσα ήδη γνωρίζουν, έχουν συνήθως άσχημο γραφικό χαρακτήρα, γράφουν αποκλειστικά απλές (ή και απλοϊκές) σύντομες προτάσεις που έχουν πρόβλημα στην σύνταξη, έχουν μεγάλο αριθμό ορθογραφικών λαθών και χρειάζονται κατά βάση πολύ περισσότερο χρόνο από όσο οι ώριμοι συγγραφείς. Η παραγωγή ενός κειμένου χωρίς ορθογραφικά λάθη αλλά και καλής ποιότητας είναι στόχος ανέφικτος γι' αυτούς.

Ένα πολύ γνωστό μοντέλο παρέμβασης για μαθητές με δυσκολίες στη γραφή είναι η ανάπτυξη στρατηγικής αυτορρύθμισης (Haris K. – Graham S., 1996).

Η πρώτη στρατηγική POW (Pick an Idea-Organize Notes-Write) παρακινεί τους μαθητές να γράψουν και να πουν περισσότερα.

Η δεύτερη στρατηγική (Who-When-Where-What-How-How) παρέχει στους μαθητές μια στρατηγική σχεδίασης επτά βημάτων για τη συγγραφή ιστοριών. Φυσικά οι μαθητές μπορούν να γράψουν μία μόνο παράγραφο ή και μια μεγάλη ιστορία. Χρειάζεται όμως μια μεγάλη χρονική περίοδος εμπλοκής των μαθητών σε δραστηριότητες ανάγνωσης και γραφής. Χρήσιμο είναι κάθε μαθητής να κρατά σε ένα φάκελο όλα τα αρχικά και τελικά κείμενα που γράφει, έτσι ώστε να υπάρχει εξελικτική αξιολόγηση είτε από τον καθηγητή είτε από τον ίδιο το μαθητή. Στο πλαίσιο που περιγράφηκε το ομαδοσυνεργατικό μοντέλο προσφέρεται για την εκμάθηση των γνώσεων, στρατηγικών και δεξιοτήτων που αφορούν τη χρήση του γραπτού λόγου που είναι απόλυτα κοινωνική έκφραση. Η απήχηση που έχει ο λόγος στην ομάδα λειτουργεί για το συγγραφέα ως άμεση ανατροφοδότηση που προσφέρει νύξεις και υποδείξεις για το τι και πώς πρέπει να βελτιωθεί και για το τι είναι επικοινωνιακά αποτελεσματικό.

Η διδασκαλία λεξιλογίου και ορθογραφίας είναι ιδιαίτερα σημαντική τόσο για την αναγνωστική κατανόηση όσο και για τη γραπτή έκφραση. Θα πρέπει να κινητοποιήσουμε το μαθητή, ώστε να έρθει σε επαφή με το γραπτό λόγο και με την κατάλληλη χρήση στρατηγικών να διαχειριστεί την κατάσταση από τη μεριά του.

Χρήσιμες στρατηγικές που μπορούν να χρησιμοποιηθούν είναι η στρατηγική των συμφραζομένων, η ανάλυση μιας λέξης στα συνθετικά της και η χρήση ορθογραφικών αναλογιών. Εννοείται ότι το κείμενο δε θα πρέπει να έχει μεγάλο αριθμό άγνωστων λέξεων.

Συνεπώς:

- Χρειάζεται ο μαθητής να συζητά το θέμα με τον καθηγητή,
- Να υπάρχει μια τράπεζα λέξεων, καθώς και λεξικό, στο οποίο ο μαθητής θα ανατρέχει κάθε φορά,
- Μετά τη γραφή να διορθώνεται το γραπτό μαζί με τον καθηγητή, να επισημαίνονται τα ορθογραφικά ή τα συντακτικά λάθη, να γίνονται στήλες με τα λάθη ιστορικής ορθογραφίας και τα λάθη φωνολογικού τύπου,
- Η ανατροφοδότηση αποτελεί κυρίαρχο χαρακτηριστικό της διδακτικής πράξης και μπορεί να εκφραστεί με διάφορες μορφές. Η πιο απλή μορφή της, ο έπαινος βοηθά τον μαθητή και τον ενθαρρύνει να προχωρήσει παρακάτω. Ο διάλογος μεταξύ μαθητή-εκπαιδευτικού σχετικά με τα λάθη και η φωναχτή σκέψη του εκπαιδευτικού για τις αναλογίες γνωστών λέξεων και λαθών που έχουν γίνει είναι μια άλλη μορφή ανατροφοδότησης. Επειδή οι μαθητές με ΜΔ χρειάζονται συνήθως περισσότερο χρόνο από τους υπόλοιπους συμμαθητές τους, είναι καλό ο καθηγητής να παρέχει τον απαιτούμενο χρόνο σκέψης πριν δώσει τη σωστή ορθογραφία της λέξης,
- Να ξαναδίνεται το κείμενο στο μαθητή έτσι ώστε να προχωρήσει σε αυτοδιόρθωση.

Οι ενδεικτικές αυτές στρατηγικές είναι χρήσιμες τόσο για την παραγωγή γραπτού λόγου όσο και για την υπαγόρευση κειμένων. Φυσικά κάθε εκπαιδευτικός προσαρμόζει τη διαδικασία και τις δοκιμασίες ανάλογα με το επίπεδο των μαθητών του.

Για την αναγνωστική κατανόηση κειμένων χρειάζονται μία σειρά από βήματα προκειμένου να βοηθηθούν οι μαθητές με ΜΔ. Πιο συγκεκριμένα ο μαθητής θα πρέπει να προχωρήσει στα τρία

είδη κατανόησης:

- Κυριολεκτική: Απαιτούμε από το μαθητή να κατανοήσει πληροφορίες,
- Συμπερασματική: Απαιτούμε από το μαθητή να χρησιμοποιήσει τις πληροφορίες και να προχωρήσει στην εξαγωγή συμπερασμάτων και κρίσεων,
- Κατανόηση εκτίμησης: Απαιτούμε ο μαθητής να διαβάσει το κείμενο με κριτική λογική και να προβεί σε κρίσεις κάθε είδους.

Δεξιότητες αναγνωστικής κατανόησης

α) Κυριολεκτική κατανόηση:

- Χρήση στρατηγικής αστεριού: Τί, πού, πώς, πότε, γιατί
- Χρήση μνημονικού χάρτη
- Χρήση στρατηγικής γνωρίζω τι ξέρω, γνωρίζω τι θέλω να μάθω, γνωρίζω τι έμαθα
- Ανάκληση κύριων ιδεών, λεπτομερειών πλοκής και πληροφορίας
- Σημασία λεξιλογίου, σύντομη περιγραφή.

β) Συμπερασματική κατανόηση:

- Ερμηνεία θεμάτων, στόχων ή ηθικών διδαγμάτων που δεν διατυπώνονται ευθέως,
- Ερμηνεία μεταφορικού λόγου,
- Εξαγωγή συμπερασμάτων για τα χαρακτηριστικά των χαρακτήρων της πλοκής,
- Εξαγωγή συμπερασμάτων για σχέσεις αιτίου και αποτελέσματος.

γ) Κατανόηση εκτίμησης:

- Κρίσεις ολοκλήρωσης της πλοκής,
- Κρίσεις συμφωνίας ή αποδοχής,
- Συναισθηματικές αντιδράσεις στο περιεχόμενο ή στα αντικείμενα,
- Αναγνώριση συγκεκριμένων ιδεών που γενικά δεν του φαίνονται σωστές.

Ο καθηγητής λοιπόν θα πρέπει να προχωρήσει σε εκτιμητικές, συμπερασματικές και κυριολεκτικές ερωτήσεις, καθώς και να διερευνήσει τη σημασία των άγνωστων λέξεων. Χρειάζεται προσοχή η επιλογή του κειμένου που θα πρέπει να είναι του επιπέδου του μαθητή, για να μπορεί να αποκωδικοποιεί τις λέξεις αλλά και να αγγίζει τα ενδιαφέροντά του.

Τρόποι αξιολόγησης:

- Συμπλήρωση κενών με την κατάλληλη λέξη,
- Ολοκλήρωση ελλιπών προτάσεων,
- Αλληλουχία προτάσεων,
- Ανάγνωση παραγράφων και ερωτήσεις,
- Τίτλοι παραγράφων,
- Μικρή περίληψη του κειμένου (αναδιήγηση),
- Ερωτήσεις κλειστού τύπου για τις οποίες απαιτείται ιδιαίτερη προσοχή στη διατύπωσή τους.

Είναι βέβαια προφανές ότι η επιλογή εργαλείων αξιολόγησης και στρατηγικών προσαρμόζονται κάθε φορά με βάση τα χαρακτηριστικά τους, αλλά και τα χαρακτηριστικά του συγκεκριμένου μαθητή με ΜΔ. Θεωρούμε ότι η διδασκαλία στρατηγικών πρέπει να αποτελεί κομμάτι της καθημερινής διδασκαλίας. Αν παρουσιαστεί αυτόνομα ως ξεχωριστή ενότητα αποκομμένη από το περιεχόμενο, οι στρατηγικές δύσκολα θα ενσωματωθούν στην καθημερινή πρακτική των μαθητών. Επίσης αν σε κάποιες από αυτές οι μαθητές δεν επανέρχονται στην εφαρμογή τους σε τακτά χρονικά διαστήματα, θα ξεχαστούν εύκολα, ιδιαίτερα από τους μαθητές με ΜΔ.

Εξάλλου η καλλιέργεια θετικού και φιλικού κλίματος μέσα στην τάξη, η ενθάρρυνση του μαθητή που διδάσκεται κάθε φορά και η ενίσχυση μέσω της ανατροφοδότησης θα πρέπει να είναι τα βασικά στοιχεία της εκπαιδευτικής διαδικασίας.

5. Διαδικασίες τροποποίησης προγράμματος

Με πρωτοβουλία ορισμένων φωτισμένων Διευθυντών υπάρχουν γυμνάσια όπου διδάσκονται προαιρετικά μαθήματα μετά τη λήξη του ωραρίου, όπως κεραμική, ψηφιδωτό, φωτογραφία, χορός, ζωγραφική και θέατρο. Είναι μια θαυμάσια ευκαιρία να πάρουν μέρος στα τμήματα αυτά μαθητές με ΜΔ, διότι έτσι θα προβάλλουν κρυμμένες δεξιότητες, θα κερδίσουν τον έπαινο και το θαυμασμό και θα αποκτήσουν αυτοπεποίθηση.

Ένας άλλος αξιόλογος θεσμός που λειτουργεί στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση από το 2003 είναι τα Τμήματα Ένταξης τα οποία προχωρούν με αργούς ρυθμούς, λόγω έλλειψης ειδικού εκπαιδευτικού προσωπικού. Στα τμήματα αυτά φοιτούν μαθητές με ΜΔ και διδάσκονται τα φιλολογικά μαθήματα και τα μαθηματικά ξεχωριστά από την κοινή τάξη. Αν και στην αρχή της ίδρυσής τους τα τμήματα αυτά ξένισαν καθηγητές και μαθητές, η πράξη έχει δείξει ότι τέτοια τμήματα θα έπρεπε να υπάρχουν σε κάθε σχολείο. Δημιουργείται βέβαια μια δυσκολία στο ωρολόγιο πρόγραμμα, αλλά με καλή θέληση τα τεχνικά προβλήματα ξεπερνιούνται. Στα τμήματα αυτά εφαρμόζονται διαφορετικές μέθοδοι από την κοινή τάξη, με αποτέλεσμα τα παιδιά με ΜΔ να έχουν ουσιαστική βοήθεια. Τηρείται ξεχωριστός φάκελος για τον κάθε μαθητή και εφαρμόζεται εξατομικευμένο πρόγραμμα διδασκαλίας. Δεν έχει σημασία αν στο τέλος της χρονιάς η ύλη είναι πολύ μικρότερη από αυτήν της κοινής τάξης. Οι στόχοι είναι διαφορετικοί κάθε φορά και προσαρμόζονται ανάλογα με τις εκάστοτε περιστάσεις.

Εξάλλου τελευταία καθηγητές των υπόλοιπων μαθημάτων έχουν πειστεί ότι διαφορετικές εργασίες θα πρέπει να ανατίθενται στα παιδιά με ΜΔ, ξεχωριστή ύλη στο τέλος της χρονιάς και διαφοροποιημένα θέματα στις προαγωγικές εξετάσεις.

Είναι βέβαιο προαπαιτούμενο να υπάρχει στενή συνεργασία του καθηγητή του τμήματος Ένταξης με τους υπόλοιπους συναδέλφους σχετικά με την πρόοδο των μαθητών τους.

Το ζητούμενο είναι να μη δει το σχολείο τα παιδιά αυτά ως «μπελά» που θα πρέπει να τα οδηγήσει απλά στην αποφοίτησή τους από το Γυμνάσιο. Επειδή οι μαθητές με ΜΔ συνήθως είναι πλούσια σε συναισθήματα που δεν είχαν ποτέ τη δυνατότητα να τα εκφράσουν, θα πρέπει να το κάνουν τώρα μάλιστα που βρίσκονται στην εφηβεία τους. Άρα πρέπει να εισπράξουν αγάπη και στήριξη από το νέο τους σχολικό περιβάλλον, έτσι ώστε να ολοκληρωθούν ως προσωπικότητες.

6. Χρήση τεχνικών και υλικών για την επίτευξη των στόχων

Στο σημερινό σχολείο υπάρχουν πολλά μέσα που βοηθούν στην επίτευξη των διδακτικών στόχων, της:

- Η προβολή μιας βιντεοταινίας ή ταινίας DVD σχετικής με το περιεχόμενο του μαθήματος για 10-15' της ώρας ελκύει την προσοχή των μαθητών, καθώς οι εικόνες εναλλάσσονται γοργά και συνοδεύονται από ήχο. Αν στο σχολείο υπάρχει Σχολική Βιβλιοθήκη ΕΠΕΑΕΚ τα πράγματα γίνονται πιο εύκολα, καθώς ο χώρος γίνεται πιο οικείος και είναι περιορισμένος και ελεγχόμενος. Εξάλλου ο καθηγητής μπορεί να διακόψει την προβολή για να εκφραστούν απορίες ή να επαναλάβει κάποια σκηνή, αν οι μαθητές το ζητήσουν,
- Στο μαγνητόφωνο οι μαθητές μπορούν να ακούσουν έναν ποιητή να απαγγέλλει ποιήματά του, ένα ποίημα που έχει μελοποιηθεί και να σιγοτραγουδούν και αυτοί. Η εμπειρία της έχει δείξει ότι τα παιδιά με ΜΔ δυσκολεύονται να βρουν το ρυθμό ακόμη και από απλές μελωδίες, οπότε είναι χρήσιμο να εξασκηθούν με τον τρόπο αυτό,
- Οι ηλεκτρονικοί υπολογιστές είναι απαραίτητο εργαλείο στα χέρια του εκπαιδευτικού. Οι μαθητές με ΜΔ μπορούν να απαντούν σε ερωτήσεις κλειστού τύπου μόνο με το πάτημα της κουμπιού και την ίδια στιγμή να γίνεται η αξιολόγηση και η αυτοδιόρθωση. Δεν είναι τυχαίο εξάλλου που τα περισσότερα προγράμματα που κυκλοφορούν για σχολική χρήση επιβραβεύουν της χρήστες με χειροκρότημα ή με επιφωνήματα επιδοκμασίας. Τα παιδιά έτσι δε διστάζουν να απαντήσουν ούτε ντρέπονται, αν η απάντησή της είναι λανθασμένη,
- Χρήση επιτραπέζιων παιχνιδιών, της κυβόλεξο ή κάρτες μνήμης. Με τα παιχνίδια αυτά εξασκείται η μνήμη, η αντίληψη, η ορθογραφία, καθώς οι λέξεις

- «φωτογραφίζονται», ενισχύεται η συνεργασία μέσα στην ομάδα, η πειθαρχία της κανόνες του παιχνιδιού, η αυτοπεποίθηση και η ενεργός συμμετοχή,
- Υλικά, όπως η πλαστελίνη και ο πηλός, βοηθούν τα παιδιά να πλάσουν ακόμη και τα γράμματα της αλφαβήτου, πριν τα αποτυπώσουν στο χαρτί ή να δώσουν μορφή σε ό,τι θέλουν,
  - Οι τέμπρες, οι δακτυλομπογιές και τα ακρυλικά χρώματα ενισχύουν τη δημιουργική φαντασία των μαθητών με ΜΔ. Είναι ίσως ευκολότερο να ζωγραφίσουν τη σχεδία του Οδυσσέα, παρά να την περιγράψουν με λέξεις,
  - Στο μάθημα της νεοελληνικής γλώσσας χρήσιμες είναι οι κάρτες με λέξεις ή οικογένειες λέξεων και μπορεί ο καθηγητής να ζητήσει από της μαθητές να συνδυάσουν της λέξεις μεταξύ της, να δημιουργήσουν προτάσεις ή να βρουν συνώνυμα και αντώνυμα,
  - Στο μάθημα της ιστορίας οι μαθητές με ΜΔ δυσκολεύονται αρκετά, γιατί δεν μπορούν να ανακαλέσουν στη μνήμη της με λεπτομέρειες ένα περιστατικό και συχνά μπερδεύουν την αλληλουχία των γεγονότων. Γι' αυτό ο καθηγητής θα πρέπει να χρησιμοποιεί σε κάθε ενότητα της εικόνες που θα βοηθήσουν το παιδί να ταυτίσει την εικόνα με το γεγονός.

7. Παράγοντες που επιδρούν στην εξέλιξη της προσωπικότητας του παιδιού της δομή οικογένειας, ποιότητα σχέσεων, συναισθηματικό κλίμα, κοινωνικές επιδράσεις, αξίες και κοινωνικούς κανόνες, προϋποθέσεις της ζωής, πολιτισμικούς παράγοντες

Για τη συγκρότηση της προσωπικότητας ενός ατόμου παίζουν ρόλο ποικίλοι παράγοντες. Ιδιαίτερα για τα άτομα με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες το θέμα είναι πολύ πιο πολύπλοκο, καθώς οι ισορροπίες είναι πιο εύθραυστες με συνέπεια τα άτομα αυτά να είναι περισσότερο ευάλωτα στους εξωτερικούς παράγοντες.

Δομή οικογένειας-ποιότητα σχέσεων-συναισθηματικό κλίμα

Κατ' αρχάς η οικογένεια θα πρέπει να έχει αποδεχτεί το πρόβλημα του παιδιού. Αν έχει γίνει μια πρόωπη παρέμβαση από την πρώτη σχολική ηλικία ακόμη, τα θετικά αποτελέσματα θα φανούν στη συνέχεια. Οι συχνές συναντήσεις των γονέων με επαγγελματίες της εκπαίδευσης βοηθούν να γίνουν μικρά, αλλά σταθερά βήματα στην πρόοδο του μαθητή.

Η ψυχολογική στήριξη του παιδιού, ο έπαινος για τα μικρά βήματα που σημειώνει στη σχολική του επίδοση, η ανάθεση πρωτοβουλιών, είναι στοιχεία που θα συμβάλουν θετικά στο κτίσιμο της προσωπικότητάς του.

Η ενωμένη οικογένεια που διέπεται από αλληλοσεβασμό, αλληλοστήριξη, αλληλεγγύη και προπαντός ειλικρίνεια είναι το πρότυπο για τα παιδιά αυτά και στις διαπροσωπικές σχέσεις που θα δημιουργήσουν από την έναρξη της εφηβείας τους και μετά. Είναι λάθος να έχουμε από τέτοια παιδιά υπερβολικές απαιτήσεις στην πρόοδό τους στο σχολείο, όπως είναι λάθος να τα συγκρίνουμε με τους συμμαθητές τους ή τα άλλα παιδιά της οικογένειας. Τέτοιες συγκρίσεις διαταράσσουν τις ισορροπίες και το συναισθηματικό κλίμα.

Δεν υπάρχει φοβερότερη κατάσταση, φοβερότερο βίωμα που να αναστατώνει και να διαλύει την εφηβική ψυχή, όσο το γεγονός του διαζυγίου. Όταν χωρίζουν οι γονείς χωρίζουν και οι έφηβοι με την πραγματικότητα της ζωής.

Από την εμπειρία μας στην εκπαίδευση καταλήξαμε στο συμπέρασμα ότι τα παιδιά που έπесαν θύματα πρόσφατου διαζυγίου, έχουν σχεδόν πάντα σχολική υποεπίδοση. Μέσα στην οικογένεια γεννιέται ένα κλίμα καχυποψίας και ψυχικής υπερέντασης.

Το χειρότερο είναι όταν οι δυο σύζυγοι είναι διχασμένοι σχετικά με τη διαπαιδαγώγηση του παιδιού, την τιμωρία που τυχόν θα επιβληθεί, με αποτέλεσμα ο έφηβος να αρνείται τις νουθεσίες των γύρω του και να βλέπει με επιφυλακτικότητα κάθε διάθεση σύμπραξης και φιλίας.

Κοινωνικό περιβάλλον

Από νωρίς πρέπει να διδάχτούν οι κοινωνικοί κανόνες, όπως αυτοί του σεβασμού της ευπρέπειας και της ευγένειας έτσι ώστε να διαμορφώσουν τα παιδιά αυτά ένα σύστημα κοινωνικών αξιών σταθερό και αλώβητο από εξωτερικούς παράγοντες.

Όπως είναι γνωστό, τα κύρια χαρακτηριστικά της εφηβικής ηλικίας δεν είναι μόνο οι βιοσωματικές μεταβολές και η νοητική και γλωσσική ανάπτυξη, αλλά κυρίως οι ψυχολογικές μεταβολές, οι καταστάσεις, οι διαθέσεις και οι προσπάθειες για κοινωνική προσαρμογή και ένταξη.

Οι μαθητές μας δεν ζουν αποκλειστικά μέσα στην οικογένεια ούτε επηρεάζονται φυσικά μόνο από αυτή. Θα βρεθούν μέσα στις κοινωνικές τους συναναστροφές, θα έρθουν σε επαφή με ιδέες, αντιλήψεις, τάσεις, νοοτροπίες και ιδιαιτερότητες και θα προσπαθήσουν να δώσουν το στίγμα της δικής τους παρουσίας.

Για τα παιδιά με ΜΔ η κοινωνία μας δεν έχει να επιδείξει θετικές περγαμηνές τουλάχιστον προς το παρόν, καθώς έχουν γνωρίσει τον αποκλεισμό από τις παρέες και το στιγματισμό.

Καθώς τα παιδιά δεν έχουν καθόλου ελεύθερο χρόνο, το παιχνίδι που λειτουργεί ως ένα μέσο έκφρασης ασυνείδητων συγκρούσεων και ανάπτυξης κοινωνικών σχέσεων είναι λιγοστό και συχνά περιορισμένο στο μικρό χώρο ενός διαμερίσματος, μακριά από την απλοχωριά του φυσικού περιβάλλοντος. Η τηλεόραση έχει αντικαταστήσει ένα μεγάλο μέρος της ανθρώπινης επαφής συμβάλλοντας στη μείωση της κοινωνικοποίησης του παιδιού.

Αυτές οι συνθήκες δημιουργούν συμπίεση συναισθημάτων στο παιδί, με αποτέλεσμα να αυξηθεί περισσότερο η επιθετικότητά του, γεγονός που μειώνει τη δυνατότητά του να αντεπεξέλθει στις δυσκολίες του ανταγωνιστικού περιβάλλοντος του σχολείου. Εξάλλου ο ανταγωνισμός, μια άλλη χαρακτηριστική κοινωνική αξία, είναι συνυφασμένος με την επιθετικότητα. Χρειάζεται λοιπόν όσοι συναναστρέφονται το παιδί να εκπέμπουν ξεκάθαρα μηνύματα και με τη στάση τους να δείχνουν στην πράξη το σωστό πρότυπο. Ειδιάλλως το παιδί θα εισπράξει σύγχυση και άγχος, παράγοντες που θα σταθούν εμπόδιο στην προσωπική του εξέλιξη και επιτυχία. Δυστυχώς το σχολείο ενισχύει τις ανισότητες ανάμεσα στα παιδιά, ανισότητες που είναι αποκύημα του κοινωνικού συστήματος.

Είναι λοιπόν αναγκαίο το παιδί να στραφεί στη δημιουργική έκφραση (σχέδιο, ομαδική δουλειά, δημιουργική απασχόληση), έτσι ώστε να εκφράσει τις ασυνείδητες ενορμήσεις του και να κυριαρχήσει πάνω τους, πράγμα που του δίνει τη δυνατότητα να οδηγηθεί στην ωριμότητα.

Γ'. ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Στην εργασία αυτή παρουσιάστηκαν παιδαγωγικές μέθοδοι, και στρατηγικές της διδακτικής διαδικασίας που θα μπορούσαν να βοηθήσουν τους μαθητές με ΜΔ να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις του νέου σχολικού περιβάλλοντος. Σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να θεωρηθούν ως οι μόνες ενδεδειγμένες, καθώς κάθε εκπαιδευτικός προσαρμόζει τη διδασκαλία του ανάλογα με τις προσωπικές του θεωρήσεις και το επίπεδο των μαθητών του. Το σημαντικό είναι να δοθούν κίνητρα στους μαθητές αυτούς, να προκληθεί μια δημιουργική διάθεση, εξασφαλίζοντάς τους ένα μη απειλητικό περιβάλλον και προσαρμόζοντας κάθε φορά τους διδακτικούς στόχους, προκειμένου να επιτευχθεί το ποθητό αποτέλεσμα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Άτομα με ειδικές ανάγκες, 1997: τόμοι Α'-Β', Αθήνα.

Σεμινάριο Μαθησιακές δυσκολίες: Σύγχρονες απόψεις και τάσεις, Ελληνική Εταιρεία Ψυχικής Υγιεινής και Νευροψυχιατρικής του Παιδιού, 1990: Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.

Συνεκπαίδευση παιδιών με και χωρίς προβλήματα μάθησης και συμπεριφοράς, 1997: (επιμ. Ε. Τάφα), Αθήνα.

Υπουργείο Εθνικής Παιδείας & Θρησκευμάτων, Γενική Διεύθυνση Σπουδών Π.Ε.&Δ.Ε., Διεύθυνση Ειδικής Αγωγής, Τμήμα Γ'. Ειδική μαθησιακή δυσκολία (δυσλεξία), Αθήνα.

Αναγνωστόπουλος Δ., 2001: Μαθησιακές διαταραχές, στο Γ. Τσιάντη (επιμ.), Εισαγωγή στην Παιδοψυχιατρική, Καστανιώτης, Αθήνα.

Δήμου Γ., 1991: Μαθησιακές δυσκολίες στο σχολείο: Μια θεωρητική προσέγγιση, Επιστημονική Επετηρίδα του Π.Τ.Δ.Ε. 4.

Ζιώγου-Καραστεργίου Σ., 1996: Η παιδαγωγική σκέψη από τον Πλάτωνα ως τη Μ. Μοντεσσόρι, Θεσσαλονίκη.

Κολτσίδας Α., 1988: Ψυχοκοινωνιολογία της αγωγής του εφήβου, Θεσσαλονίκη.

Μακρή-Μπότσαρη Ευ., 2001: Αυτοαντίληψη και αυτοεκτίμηση. Μοντέλα, ανάπτυξη, λειτουργικός ρόλος και αξιολόγηση, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.

Νούσια Ε., 1990: Οι μαθησιακές δυσκολίες κάτω από το φως των σχέσεων του εφήβου με το περιβάλλον του, Πρακτικά Σεμιναρίου Μαθησιακών Δυσκολιών, Σύλλογος Αποφοίτων του Αμερικάνικου Κολεγίου «Ανατόλια», Θεσσαλονίκη.

Παντελιάδου Σ., 1999: Διδασκαλία Γλώσσας και Μαθηματικών για Παιδιά με Μαθησιακές Δυσκολίες, Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη.

Παντελιάδου Σ., 2000: Μαθησιακές Δυσκολίες και Εκπαιδευτική Πράξη, Αθήνα.

Σούλης Σ., 1997: Παιδιά με Μαθησιακές Δυσκολίες. Η συστημική-εποικοδομητική θεωρία ως βάση ψυχοπαιδαγωγικών και διδακτικών παρεμβάσεων, Άνοιχτο Σχολείο 64, 29-34.

Στασινός Δ., 1999: Δυσλεξία στο σχολείο: Η εμπειρία ενός αιώνα, Gutenberg, Αθήνα,

Φλωράτος Μ.-Μ., 1998: Μαθησιακές δυσκολίες και όχι τεμπελιά. Διδακτικά προγράμματα για την αντιμετώπιση προβλημάτων στο σχολείο και στο σπίτι σε ανάγνωση, γραφή, ορθογραφία, Οδυσσέας, Αθήνα.

Brim S. A. – Whitaker D. P., 2000: Motivation and students with attention deficit hyperactivity

disorder. Preventing School Failure, 44(2), 57-60.

Clay M., 1993: Reading Recovery: A guidebook for teachers in training, Heinemann, Auckland.

Cordie A., 1995: Κουμπούρες δεν υπάρχουν: Ψυχανάλυση και σχολική αποτυχία, Ολκός, Αθήνα.

Haris K. – Graham S., 1996: Making the writing process work: Strategies for composition and self-regulation, MA, Brookline Books, Cambridge.

Wallis Cl., 2006: New insights into the hidden world of autism, Time, 29.